

Szűcs András

Helyzetkép a fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmód törvényességéről

A Magyar Köztársaság Ügyészsége az elmúlt évek gyakorlatához hasonlóan az idén is vizsgálta a fogva tartási intézetekben a bánásmód törvényességét. A vizsgálat célja ebben az évben annak megállapítása volt, hogy a bánásmód törvényességét biztosító jogszabályi előírások maradéktalanul végrehajtásra kerülnek-e, miként érvényesülnek a vonatkozó nemzetközi jogi normák és ajánlások a gyakorlatban, illetőleg milyen tényezők nehezítik a végrehajtást.

A 2006. évre vonatkozó vizsgálat a büntetés-végrehajtási intézetekben, a rendőrségi és az idegenrendészeti fogdáknban, a Magyar Honvédség Katonai Fogházában, valamint a javítóintézetekben fogva tartott elítéltekre, őrizetben lévőkre, előzetesen letartóztatottakra, idegenrendészeti őrizetésekre és szabálysértési elzárást töltőkre, továbbá a közösségi szállásokon és az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben elhelyezettekre (a továbbiakban fogvatartottak) terjedt ki.

Az ügyészi törvényességi felügyelet jelentősége a bánásmód törvényességének biztosításában

A fogvatartottakkal való bánásmód – amely általános nemzetközi megítélés szerint egy ország jogállamiságának egyik fokmérője – akkor tekinthető törvényesnek, amennyiben megfelel mind a hatályos jogszabályi rendelkezéseknek, mind a nemzetközi egyezményekben megfogalmazott elvárásoknak.

Az állami önkorlátozás elvén alapuló megközelítés szerint az ember szabadságjogait az állam csak annyiban korlátozhatja és szabályozhatja (de annyiban köteles is korlátozni és szabályozni), amennyiben azt a közjó, vagyis a társadalom egysége és fejlődésének érdeke megköveteli. Az állampolgári jogokat is csak annyiban szabad korlátozni büntetés vagy más szankció végrehajtása céljából, amilyen mértékben ezt a törvény rendelkezése megengedi, és amilyen mértékben ez elkerülhetetlen.

A személyi szabadságában korlátozott fogvatartott számára biztosítani kell az állami védelmet az esetleges hatalommal való visszaéléssel, az emberi jogok súlyos megsértésével szemben. A társadalom védelme érdekében a szabályszegőket felelősségre kell vonni, s ha szükséges, szabadságukban is korlátozni kell őket, de ugyanakkor velük szemben mindvégig törvényesen, a jogállamiság követelményeinek megfelelően kell eljárni. A törvényes bánásmód a hatékony büntetés-végrehajtás nélkülözhetetlen eleme, hiszen a társadalom megtévedt tagjainál a törvényi előírások jövőbeli tisztelete és betartása hosszú távon csak a hatóságok példamutató magatartása mellett érhető el. Minden törvénytértés lehetetlenné teszi a büntetési cél megvalósulását, más szóval

törvénytelen eszközökkel nem töltheti be rendeltetését egyetlen büntetőbírószábi határozat sem.

A bánásmód törvényessége összetett módon jelentkezik a fogva tartás során. A szoros értelemben vett törvényes bánásmód részét képezi a fogvatartottakkal szembeni mindenemű hátrányos megkülönböztetés tilalma, a megfelelő hangnem használata, a fogvatartottak emberi méltóságának, önérzetének tiszteletben tartása. Biztosítani kell a fogvatartottak számára a kínzás és más kegyetlen, embertelen bánásmód elleni panasz, feljelentés megtételének, az azzal kapcsolatos jogorvoslat gyakorlásának lehetőségét, a fogva tartó szerv jogsértést megvalósító tagjaival szemben a büntető és a fegyelmi felelősségre vonás következtetés érvényesítését. Ezen túlmenően ide tartozik a fogva tartó szervek vezetőinek következtetés és határozott fellépése a törvénysértő bánásmód minden formájával szemben. A bánásmód tágabb értelemben vett fogalmához az említetteken kívül hozzátartoznak a fogvatartottak elhelyezésének körülményei, a fogva tartó helyek telítettsége is. A fogva tartó intézetek túlszűfolttsága hátrányosan befolyásolja a fogvatartottak jogi helyzetét, a fogva tartás biztonságát, valamint kihat a bánásmód törvényességére is. Az elhelyezési körülmények hatást gyakorolnak a fogvatartottak emberi méltóságára, önérzetére is.

A bánásmód törvényességének másik oldala, hogy a fogvatartottaktól meg kell követelni a végrehajtás rendjének betartását, a fogva tartó intézetek nem részesíthetik őket jogszabályellenes kedvezményekben, nem lehet tiltott kapcsolat vagy összefonódás a személyi állomány tagjai és a fogvatartottak között.

Kizárólag a törvényes bánásmód két meghatározó elemének érvényre juttatásával, a fogvatartotti jogok védelmével, valamint a következtetés szankcióérvényesítéssel valósulhat meg a büntetés-végrehajtás általános célja, vagyis, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás hatálya alatt álló személy részére cselekményéért járó hátrányt jelentsen, de egyúttal az elítélt társadalomba történő visszavezetésével, reszocializálásával vagy integrálásával a megbomlott jogi egyensúly helyreállításának követelménye is érvényesüljön.

A bánásmód törvényességének biztosításával összefüggésben a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyelete is két oldalról közelíthető meg. Egyrészt érvényt kell szerezni a fogvatartottak jogainak, az emberséges bánásmód követelményének; másrészt gondoskodni kell a társadalom jogainak védelméről azáltal, hogy akit elítélnek, azon valóban teljes tartalmában hajtsák végre az ítéletet. Az ügyészi törvényességi felügyelet a fogvatartottak jogi helyzetének védelméhez járul hozzá ellenőrzéseivel, tényfeltárásaival, vizsgálataival és más felügyeleti jogosítványai gyakorlásával – az állam büntetőhatalmi igényének érvényesülését, valamint annak alkotmányos, törvényes keretek között tartását elősegítve.

A vizsgálat megállapításai

A bánásmóddal kapcsolatos panaszok és feljelentések

Az elmúlt évben a bv. törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyészek 8 620 fogvatartottat hallgattak meg, akik közül 2 342 személy kérelmi lapon kérte a meghallgatását. Ennek ellenére a vizsgált időszakban a bánásmóddal kapcsolatban a fogvatartottak, illetőleg hozzátartozóik által szóban és írásban előterjesztett panaszok száma mind-

össze 661 volt. A bánásmóddal összefüggésben előterjesztett panaszok fogvatartotti kategóriák és fogva tartási helyek szerinti megoszlása alapján véve megfelel az egyes intézettípusokban elhelyezett fogvatartotti létszámoknak. A panaszok megyék szerinti megoszlását vizsgálva azt emelhetjük ki, hogy egyes megyékben (Békés, Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) egyetlen bánásmóddal összefüggő panasz sem került a bv. törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyészek elé. El kell ismerni, hogy ezekben a megyékben, országos összehasonlításban viszonylag alacsony a fogvatartottak létszáma, a példaértékű eredmény mégis feltehetően leginkább a megyében működő fogva tartási intézetek vezetőinek és állományának jó konfliktuskezelő képességének, illetőleg gyakorlatának köszönhető.

A fogvatartottak és hozzátartozóik a törvénysértő bánásmódot kifogásoló panaszokat a legkülönbözőbb sérelmekre hivatkozással tették meg. Így például kifogásolták a velük szemben alkalmazott hangnemet, a szabad levegőn tartózkodáshoz fűződő jogkorlátozását, vallási hovatartozásuk miatti hátrányos megkülönböztetésüket, a mozgást korlátozó eszközök indokolatlan vagy fizikai fájdalommal járó használatát, fegyelmi eljárás jogtalan lefolytatását stb. A bánásmód körébe tartozó panaszok sokszínűségét a következő példák is jól bizonyítják:

Az egyik megyei büntetés-végrehajtási intézetben elhelyezett román állampolgárságú előzetesen letartóztatott arról számolt be az intézetben ellenőrzést tartó bv. törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyésznek, hogy őt az egyik bv. felügyelő „román kutyának” nevezte.

Egy javítóintézet zárt intézeti részlegébe utalt fogvatartott többek között azt panaszolta, hogy egy nevelő őt dehonosztáló elnevezéssel illette, illetőleg, hogy a részlegben fogva tartottakkal szemben büntetésként ételmegvonást alkalmaznak.

A vizsgálati tapasztalatok alapján leszögezhető, hogy a bánásmóddal kapcsolatos panaszok, feljelentések alapos kivizsgálása mind a fogva tartó intézetek vezetőinek, mind a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező nyomozó hatóságok részéről megtörtént.

A rendelkezésre álló adatok alapján az is megállapítható, hogy a vizsgált időszakban a fogvatartottak részére biztosították a törvénysértő bánásmóddal kapcsolatos panasz, feljelentés, valamint az ezzel összefüggő jogorvoslat gyakorlásának lehetőségét, a fogvatartottak beadványait, panaszait, feljelentéseit pedig általában késedelem nélkül továbbították az illetékes hatóságokhoz, illetőleg nemzetközi szervezetekhez. Ez utóbbi jelzett gyakorlat alól kivételt a következő eset jelentett:

Büntetés-végrehajtási intézetben végzett ellenőrzése során az illetékes bv. törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyész észlelte, hogy az egyik fogvatartott ügyészi meghallgatás iránti kérelmét csak több hónapos késedelemmel továbbították a részére.

Az országos vizsgálat nem tárt fel olyan esetet sem, melynek során a fogvatartottat feljelentése vagy panasza miatt bizonyíthatóan törvénysértő bánásmód érte volna. Az azonban több alkalommal előfordult, hogy fogvatartott ilyen tárgyú panasszal élt a bv. törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyésznél.

Egy országos büntetés-végrehajtási intézetben elhelyezett elítélt sérelmezte, hogy a katonai ügyészségen tett feljelentését követően az általa feljelentett felügyelő retorzió-

ként fegyelmi eljárást kezdeményezett vele szemben. Egy ugyanott fogva tartott másik elítélt azt panaszolta, hogy a felügyelet retorzióként provokálja, mert egy másik fogvatartott bántalmazása miatt indult büntetőeljárásban terhelő tanúvallomást tett a felügyelet egyik tagjára. A lefolytatott ügyészi vizsgálatok azonban a fogvatartottak állításait nem támasztották alá.

Az ügyészeknek a fogva tartó intézetekben a fogvatartottak részére havonként kétszer megtartott négy szemközti meghallgatások segítségével végzett tényfeltáró tevékenysége az elmúlt évekhez hasonlóan a vizsgált időszakban is hathatós segítséget nyújtott a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező nyomozó hatóságok részére.

Így például egy megyei bv. intézetben elhelyezett fogvatartott ügyészi meghallgatása során jelezte, hogy egy, a bv. intézet személyi állományához tartozó személy úgy bántalmazta, hogy annak következtében nyolc napon túl gyógyuló sérülése keletkezett.

Egy másik megyei bv. intézetben fogva tartott fiatalkorú előzetesen letartóztatott az intézetben negyedévente ellenőrzést tartó fiatalkorúak ügyészenek arról számolt be, hogy őt három körletfelügyelő a terhére rótt bűncselekmény miatt felelősségre vonta, majd az egyik közülük többször arcul ütött és a falnak lökte. Az ügyész kezdeményezésére az illetékes katonai ügyészség az ügyben nyomozást folytatott le, majd vádat emelt.

A bánásmóddal kapcsolatos büntetőeljárások

A hatályos büntetőjogunk által büntetni rendelt cselekmények közül a kínzás és más kegyetlen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni nemzetközi egyezmény megsértését – az élet elleni bűncselekményeken kívül - a következő hivatali bűncselekmények jelenthetik: a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás (Btk. 226. §), a kényszervallatás (Btk. 227. §), a jogellenes fogvatartás (Btk. 228. §), valamint a fogvatartottakkal való bánásmóddal összefüggésbe hozható hivatali visszaélés (Btk. 225. §). E bűncselekményeken kívül a bánásmód törvényességét súlyosan sértik a fogva tartó szerv személyi állománya és a fogvatartottak közötti tiltott kapcsolattal összefüggő közélet tisztasága elleni bűncselekmények.

Élet kioltását eredményező bűncselekményt a fogva tartó intézetek állományába tartozó személyek fogvatartottak sérelmére az előző évekhez hasonlóan tavaly sem követtek el. A rendelkezésre álló adatok szerint a vizsgált időszakban az említett személyek által fogvatartottak sérelmére elkövetett hivatali bűncselekmények miatt összesen 234 feljelentés megtételére került sor. Ebből összesen 10 ügy a feljelentés elutasításával, 191 ügy a nyomozás, illetőleg a büntetőeljárás megszüntetésével fejeződött be, 2 ügyben a bíróság jogerős ítéletével megállapította a vádlottak bűnösségét, 2 ügyben felmentő ítélet született, 29 büntetőeljárás pedig még a vizsgálat befejezésének időpontjában is folyamatban volt.

A rendelkezésre álló adatok alapján 2006. évben a vizsgálat tárgyát képező legtöbb büntetőeljárás (152) – az előző évekhez hasonlóan – hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás miatt indult. Ennél lényegesen kevesebb azoknak a büntetőeljárásoknak a száma, amelyet a büntető ügyekben eljáró hatóságok a fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmóddal összefüggő hivatali visszaélés (74) miatt folytattak, a fogva tartó intéze-

tek alkalmazottai által elkövetett jogellenes fogvatartás (6), illetőleg kényszervallatás (2) miatt indult büntetőeljárások száma pedig csekélynek mondható.

A jelzett büntetőeljárások megyék szerinti megoszlását megvizsgálva szembetűnő, hogy a törvénysértő bánásmód körébe tartozó hivatali bűncselekmények miatt Békés megyében, Jász-Nagykun-Szolnok megyében és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében nem indult büntetőeljárás. Nyilvánvalóan nem véletlen, hogy ezek ugyanazok a megyék, ahol törvénysértő bánásmód miatt panasz sem merült fel. A büntetőeljárások száma a fogvatartottak összlétszámával megközelítőleg arányosan Budapesten és Pest megyében volt a legmagasabb. A fogva tartó intézetek típusait vizsgálva a legkevesebb törvénysértő bánásmódot megvalósító cselekmény miatt büntetőeljárás az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet, a Magyar Honvédség Katonai Fogházának, a javítóintézetek, valamint a közösségi szállások állományához tartozó személyek ellen (0), továbbá az idegenrendészeti fogdákból szolgálatot teljesítő személyek ellen indult (1).

A vizsgálat szempontjából releváns bűncselekmények miatt indult büntetőeljárásokban sértettként szereplő, bv. intézetben fogva tartottak között létszámukat meghaladó arányban képviseltetik magukat az előzetesen letartóztatottak. Ennek oka gyakorlati tapasztalatok figyelembe vételével abban keresendő, hogy az előzetesen letartóztatottak bizonytalan jövőképük és általában kisebb börtönrutinjuk miatt a büntetés-végrehajtás számára az elítélteknél nehezebben kezelhető fogvatartotti réteget képeznek, s ezért köztük, valamint a fogva tartó állomány között gyakrabban alakulnak ki olyan konfliktushelyzetek, amelyeket az állomány egyes tagjai időnként nem adekvát módon kezelnek.

A jogerős marasztaló ítéletek száma meglehetősen alacsony, a büntetőjogi felelősség megállapításával végződött ügyek 2006. évben még 1%-át sem tették ki az összes vizsgált büntetőeljárásnak.

A büntetőjogi felelősség megállapításával lezárult ügyekben eljáró bíróságok az alábbi ítéleti tényállásokat állapították meg:

Egy büntetés-végrehajtási intézetben szolgálatot teljesítő bv. felügyelő a szolgálati helyét jogosulatlanul elhagyta, majd utasította az egyik elítéltet, hogy takarítsa fel a földszinten az ebédszállítás során kiömlött ételmaradékot. A felügyelő ugyanakkor bántalmazta is a fogvatartottat, amelynek során az nyolc napon belül gyógyuló sérüléseket szenvedett.

Két bv. felügyelő figyelmét egy fogvatartott arra hívta fel, hogy az egyik zárkában fényes nappal égve maradt a villany. A felügyelők ezt követően a fogvatartottat félreállították, és miután a többi fogvatartott az emeletről távozott, arra utasították, hogy vetközzön le. Ezután tenyérrel és ököllel többször megütötték a sértettet a fején és a hátán. A fogvatartott orra a bántalmazás következtében vérezni kezdett, ezért a vádlottak arra utasították, hogy törölje fel a padlót és fürödjön meg, majd visszaengedték őt a zárká-jába. A bántalmazás következtében a fogvatartott nyolc napon belül gyógyuló sérülést szenvedett.

A büntetőjogi felelősség megállapításával befejezett ügyek alacsony száma mellett meg kell említeni, hogy a folyamatban lévő büntetőeljárások közül több esetben már vádemelésre került sor.

Egy országos bv. intézetben munkáltatási felügyelőként szolgálatot teljesítő felügyelő észlelte, hogy az egyik fogvatartott hanyagul terelte a rábizott nyáját, ezért lovas kocsival a nyáj elé vágott, a kocsiról leszállt, és a nála lévő ostorral egy ízben arcul ütötte a fogvatartottat. A felügyelővel szemben az illetékes katonai ügyészség vádat emelt.

A törvénysértő bánásmód körébe tartozó bűncselekmények miatt indult büntetőeljárások eredményeit vizsgálva el kell ismerni, hogy meglehetősen magas a nyomozás megszüntetésével befejeződött ügyek aránya. Ez elsősorban annak a következménye, hogy az ezekben az ügyekben felmerülő bizonyítási problémák általában sokkal nehezebben megoldható helyzet elé állítják a nyomozó hatóságokat, mint az egyéb bűncselekmények miatt indult büntetőeljárásokban. Az elkövetők hatalmi helyzetüknél fogva olyan, számukra kedvező körülményeket teremthetnek a bűncselekmények elkövetéséhez, amelyek rendkívüli módon megnehezíthetik a nyomozó hatóságok munkáját. Így pl. igen gyakran előfordul, hogy a sérelmezett cselekmény helyszíne fürdőhelyiség, vagy olyan terület, ahol kamera nem rögzíti az eseményeket, és ahol a sértetten és az állítólagos bántalmazó(ko)n kívül a cselekmény időpontjában más nem tartózkodik.

Ezen kívül sok esetben az is komoly bizonyítási nehézséget okoz, hogy a fogvatartottak állításait nem tudják megfelelően alátámasztani, illetőleg ennek érdekében időnként nem is működnek együtt az eljáró hatóságokkal. Az említett bizonyítási nehézségekre tekintettel nem meglepő, hogy a nyomozás megszüntetésére az előző évek gyakorlatával egyezően a legtöbb ügyben azért került sor, mert az eljárás tárgyát képező bűncselekmény elkövetése nem volt megállapítható.

A törvénysértő bánásmódot megvalósító bűncselekmények miatt indult büntetőeljárásokban eljáró hatóságoknak a büntetőjogi felelősség bizonyítottságának megítélése során ugyanazon mércével kell mérniük, mint az egyéb bűncselekmények miatt folytatott büntetőeljárásokban. Erre tekintettel ezekben az ügyekben kedvezőbb bizonyítási arány csakis úgy lenne elérhető, ha a fogva tartási intézetekben teremtenénk olyan körülményeket, amelyek az elkövetett deliktumok utólagos rekonstruálását jobban elősegítenék. A bizonyítás megkönnyítését és egyúttal a hatékonyabb megelőzést szolgáltna pl. a fogva tartási intézetek több videokamerával való felszerelése, a belső ellenőrző funkció erősítése stb.

A fogvatartottak emberi méltóságának, önértetének tiszteletben tartása és a diszkrimináció tilalmának érvényesülése

A vizsgálati tapasztalatok alapján leszögezhető, hogy a fogvatartottak emberi méltóságát a fogva tartási intézetekben általában tiszteletben tartják. A fogvatartottak a korábbi évek tapasztalataihoz hasonlóan önértetük megsértéseként leggyakrabban a fogva tartó intézetek képviselőinek részéről tapasztalható durva, megalázó hangnemet, illetőleg megszólítást értékelték.

Így például az egyik büntetés-végrehajtási intézetben elhelyezett fogvatartott azt sérelmezte az őt meghallgató bv. törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyésznél, hogy amikor társaival együtt zuhanyozást követően a zárt fürdőhelyiségből kiengedést kérve kikopogtak, a szolgálatban lévő körletfelügyelő sértő szavakkal illette őket.

Olyan esetek is előfordultak, amikor a megalázó hangnem használata mellett más törvényt sértő bánásmódot megvalósító cselekmény megvalósulása is panasz tárgyát képezte.

Egy elítélt panasza szerint fogorvosi kezelését követően fájdalomcsillapítót kért, a felügyelet eljáró tagja azonban a fogvatartott egészségügyi osztályra történő előállítását „Takarodj be a zárkába!” kiáltással tagadta meg.

Ugyanabban a büntetés-végrehajtási intézetben egy elítélt azzal a panasszal fordult az illetékes bv. törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyészhez, hogy befogadása napján a felügyelet egyes tagjai „rohadt cigány” szavak kíséretében veréssel fenyegettek meg.

Az emberi méltóságot sértő hangnem használata miatt előadott fogvatartotti panaszok kivizsgálásával kapcsolatban gyakorta nehézségként merül fel, hogy a panaszosok sokszor sem a cselekmény időpontját, sem az elkövetési helyet, sem pedig az elkövető személyét nem hajlandók megnevezni.

Bár a fogvatartottak elhelyezési körülményei több fogva tartó intézetben szenvedtek különböző hiányosságokban, ezek azonban a legtöbb esetben nem vezettek törvényt sértő bánásmód megvalósulásához, az emberi méltóság sérelméhez. Az elhelyezési körülmények közül a bv. intézetek zsúfoltsága országos viszonylatban jelent gondot, a bánásmód alapvető sérelmét megvalósító helyzet azonban csak a Komárom-Esztergom Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben alakult ki, amelynek telítettsége időnként a 300%-ot is elérte. Az intézet 2006. december 31-én bezárásra került, a zsúfoltság országos viszonylatban jelentkező problémájára pedig az újonnan épülő két bv. intézet (Szombathelyen és Tiszaöldön) kínál majd megoldást.

A fogva tartási intézetekben tapasztalható egyéb objektív elhelyezési körülmények elégtelen volta a zsúfoltságnál gyakrabban járt a fogvatartottak jogainak sérelmével.

Egy fővárosi rendőrségi fogda egyik zárkájában rendkívül keskeny ágy volt elhelyezve, s ez nemcsak a törvényes bánásmód követelményének nem felelt meg, de ezen kívül közvetett módon az ott tartózkodó fogvatartott testi épségére is veszélyt jelentett.

Az egyik megyei büntetés-végrehajtási intézet egyik zárkája huzamosabb emberi tartózkodásra azért nem volt alkalmas, mert az annak ablakán elhelyezett kilátásgátló olyan mértékben elkoszolódtott, hogy a zárkában sem a megfelelő szellőzés, sem az elégséges természetes megvilágítás nem volt biztosítva (a zárka mesterséges megvilágítása sem volt megfelelő).

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az európai büntetés-végrehajtási szabályokról szóló Rec 2006 (2) ajánlása (a továbbiakban: Ajánlás) a 13. pontjában a következőképpen rendelkezik a diszkrimináció tilalmáról: „A jelen szabályokat pártatlanul, különösen a nem, a faj, a bőrszín, a nyelv, a vallás, a politikai vagy bármely más vélemény, a nemzeti vagy társadalmi eredet, a nemzeti kisebbséghez tartozás, a vagyoni, a születési, vagy bármely más állapot alapján alapuló, minden hátrányos megkülönböztetés nélkül kell alkalmazni”.

A fogvatartottak közötti hátrányos megkülönböztetés tilalmát, illetőleg az egyenlő bánásmód követelményét hatályos jogrendszerünk is tartalmazza. A Bv. tv. 2. § (3) be-

kezdése szerint: „Az elítéltek tekintetében az egyenlő bánásmód követelményét meg kell tartani”. A hátrányos megkülönböztetés eseteinek teljes körére fogalmaz meg tilalmat a 19/1995. (XII. 13.) BM rendelet (a továbbiakban: Fogdarendelet) 1.§-ának (3) bekezdése. A vizsgált időszakban csak elvétve merültek fel olyan panaszok, amelyekben a fogvatartottak azt állították, hogy velük szemben hátrányos megkülönböztetést alkalmaztak, az előterjesztett panaszok közül azonban egy sem bizonyult megalapozottnak.

A kényszerítő eszközök alkalmazásának és a fogvatartottak IV. biztonsági csoportba sorolásának gyakorlata

Az Ajánlás 64. pontja a kényszerítő eszközök alkalmazásával kapcsolatban következőket írja elő: „A büntetés-végrehajtási személyi állomány nem alkalmazhat kényszerítést a fogvatartottakkal szemben, kivéve a jogos védelem, a szökési kísérlet, a megengedett renddel szembeni aktív vagy passzív ellenállás esetét, és mindig csak legvégső megoldásként. Az alkalmazott kényszernek mindig a szükséges legkisebb mértékűnek kell lennie, és azt a lehető legrövidebb időtartamban szabad alkalmazni”.

A vizsgálat adatai szerint 2006. évben a fogva tartó intézetek hivatásos állományába tartozó személyek fogvatartottakkal szemben összesen 551 esetben alkalmaztak kényszerítő eszközt. A legtöbbször bilincs (307), illetőleg testi kényszer (243) alkalmazása vált szükségessé, ezen kívül kizárólag gumibot használata vált indokolttá mindössze egy esetben. Szolgálati kutya bevetése, könnygáz, elektromos sokkoló és löfegyver alkalmazása a vizsgált időszakban nem fordult elő. Kényszerítő eszköz a leggyakrabban értelemszerűen a legtöbb fogvatartottat befogadó büntetés-végrehajtási intézetekben került alkalmazásra (441), feltűnően magas számban (101) kényszerül azonban ezeket az eszközöket igénybe venni az idegenrendészeti fogdák állománya. A fogvatartotti kategóriák szerinti megoszlást vizsgálva az idegenrendészeti őrizetessekkel szemben alkalmazott kényszerítő intézkedések relatíve magas száma mellett az előzetesen letartóztatottakkal szemben végrehajtott kényszerscelemekények (168) fogvatartotti létszámhoz viszonyított gyakorisága érdemel kiemelést. A statisztikai adatok az előbb említett fogvatartotti csoport esetén az eltérő anyanyelvű és kultúrájú személyek egymás közötti és a fogva tartó intézetek állományával kapcsolatos konfliktusainak gyakori kialakulásával magyarázhatók, az előzetesen letartóztatottak vonatkozásában pedig ez leginkább a fogvatartottak bizonytalan helyzetükkel összefüggő feszült idegállapotának a következménye. Kényszerítő eszköz használatára általában ellenszegülés megtörése, illetőleg fogvatartott személy elleni támadásának megakadályozása miatt volt szükség. A fogva tartó szervek képviselői által végrehajtott kényszerscelemekények 65 esetben okoztak sérülést, az okozott sérülések minden esetben nyolc napon belül gyógyulónak (felszíni hámsérülés, bőrpír) minősültek.

A részvizsgálatok megállapításai szerint a fogva tartó szervek személyi állományának a fogvatartottakkal kapcsolatos eljárása általában megfelelt a határozott, de ember-séges fellépés követelményének.

A büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény 16. § (7) bekezdése szerint: „A jogszerűtlennek minősített kényszerítő eszköz használatáról az ügyész

nyolc napon belül, ha pedig a kényszerítő eszköz használata testi sérülést vagy halált okozott, haladéktalanul értesíteni kell.” A kifejezett jogszabályi előírás ellenére azonban tavaly is előfordult, hogy a testi sérüléssel járó kényszercelemekenyeket nem jelentették a garanciális szerepet betöltő bv. törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyésznek.

Az egyik megyei bv. intézetben alkalmazott kényszerítő intézkedések 2006. évben két esetben okoztak nyolc napon belül gyógyuló sérülést, az illetékes bv. törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyész értesítése azonban csak az egyik eset kapcsán történt meg.

A kényszerítő eszközök alkalmazása jogszerűségének felülvizsgálata egyetlen eset kivételével minden alkalommal megtörtént.

Az egyik idegenrendészeti fogdában elhelyezett fogvatartottat a felügyelet tagja ruházatánál fogva egy asztalra döntötte. Az ügyben az illetékes katonai ügyészség által folytatott nyomozás során utólag nem lehetett megállapítani, hogy a kényszerítő eszköz alkalmazására jogszerűen került-e sor. Mindazonáltal a kényszerítő eszköz alkalmazásáról jelentés nem készült, így annak parancsnoki kivizsgálása sem volt elvégezhető. A testi kényszer végrehajtásával kapcsolatos jelentési kötelezettség elmulasztása miatt a hatóság eljáró tagja megrovás fegyelmi fenytésben részesült.

A vizsgált időszakban a fogva tartó intézetek hivatásos állományába tartozó személlyel szemben kényszerítő eszköz jogszerűtlen alkalmazása miatt kizárólag a fent leírt ügyben indult büntető-, illetőleg fegyelmi eljárás.

A kóros elmeállapotú fogvatartottak speciális helyzetére tekintettel kiemelt figyelmet kell fordítanunk az Igazságügyi Megfigyelő és Elmeorvóorvó Intézetben előforduló sajátos kényszercelemekeny, az intézetben kezelt betegekkel szemben alkalmazott egészségügyi személyi korlátozás gyakorlatára. A vizsgált időszakban összesen 28 esetben került sor egészségügyi személyi korlátozás alkalmazására, ebből 16 alkalommal férfi, 12 ízben nő volt a kényszercelemekeny elszenvedője. Az egészségügyi személyi korlátozás gyakorlatát a Legfőbb Ügyészség Büntetés-végrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztálya folyamatosan figyelemmel kíséri. A folyamatos ellenőrzés e speciális kényszercelemekenyek alkalmazásával kapcsolatban törvénysértést nem tárt fel.

Az Ajánlás 51.1 pontja alapján a konkrét fogvatartottakra alkalmazott biztonsági intézkedéseknek a fogva tartásuk biztonságának garantálásához szükséges minimumnak kell megfelelnie. A bánásmód törvényességének szempontjából ennek a követelménynek azért van jelentősége, mert a gyakorlati tapasztalatok szerint a fogvatartottakkal annál emberségesebben bántanak, minél alacsonyabb a biztonsági szint.

Az Ajánlás a fogva tartó intézetek biztonságáról szóló rendelkezéseiben előírja a fogvatartottak befogadást követő kockázati értékelését. Az értékelés során egyrészt azt a kockázatot kell felmérni, amelyet a fogvatartott szökése esetén a közösségre nézve jelentene, másrészt fel kell becsülni a fogvatartott szökési kísérletének valószínűségét. A dokumentum 51.4. pontja szerint minden fogvatartottat a meghatározott veszély fokaának megfelelő biztonsági rezsimbe kell beosztani, 51.5 pontja szerint pedig a fogva

tartás során az alkalmazott biztonsági szint szükségességét rendszeresen felül kell vizsgálni.

A vonatkozó hatályos magyar szabályozást a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet (a továbbiakban: Bv. Szabályzat) 42-44. §-ai tartalmazzák. A hazai megoldás szerint a fogvatartottak a jogszabályban felsorolt kockázati tényezők alapján négy biztonsági csoportba sorolhatók. A legnagyobb biztonsági kockázatot jelentő, s ezért egyúttal a legsúlyosabb jogkorlátozást is elszenvedő fogvatartottak IV. biztonsági csoportba sorolásának szempontjait a Bv. Szabályzat 42. § (3) bekezdésének d) pontja a következőképpen fogalmazza meg: „a IV. biztonsági csoportba kell besorolni azt az elítéltet, akinél alapos okkal arra lehet következtetni, hogy az intézet rendjét súlyosan sértő cselekményt, szökést, a saját vagy mások életét, testi épségét sértő vagy veszélyeztető magatartást fog tanúsítani, illetve ilyen cselekményt már elkövetett, és a biztonságos fogva tartás csak őrzéssel, kivételesen felügyelettel biztosítható”. A IV. biztonsági csoportba sorolt elítéltek biztonsági csoportba sorolását a befogadási bizottság legalább háromhavonta felülvizsgálja. A biztonsági csoportba való besorolás indokairól az elítéltet csak akkor lehet tájékoztatni, ha a tájékoztatás a fogva tartás biztonságát nem veszélyezteti.

A röviden ismertetett szabályozással kapcsolatban két különös gyakorlati jelentőséggel bíró momentum kiemelése tűnik indokoltnak. Egyrészt hangsúlyozni kell, hogy a Bv. Szabályzat alapos okot kíván meg a IV. biztonsági csoportba soroláshoz. Másrészt rá kell mutatni arra, hogy az adatmegismeréshez fűződő jog korlátozottsága nem jelenti azt, hogy a fogvatartott a biztonsági csoportba sorolásról szóló intézeti döntés ellen nem élhet jogorvoslattal. Az a gyakorlatban érvényesülő álláspont nem vitatható, hogy a biztonsági besorolás indokairól történő tájékoztatás általában veszélyezteti a fogva tartás biztonságát, ezért a legtöbb konkrét esetben a tájékoztatás nem megengedett. A Bv. tvr. 2. § (4) bekezdése szerint azonban: „Az elítéltet a büntetés és intézkedés végrehajtása során jogorvoslati jog illeti meg”. A Bv. tvr. 36. § (1) bekezdésének g) pontja szerint az elítélt jogosult a bv. intézetben és a büntetés-végrehajtástól független szervhez panasz előterjesztésére. A panaszjog a Bv. tvr. 118. § (1) bekezdésének h) pontja alapján az előzetesen letartóztatottat, a 124. § (1) bekezdésének g) pontja alapján a szabálysértési elzárást töltő személyt is megilleti. A fogvatartottat a bv. intézet döntésével szemben megillető általános panaszjog érvényesítésének rendjét a Bv. Szabályzat 6. § tartalmazza. Tekintettel pedig arra, hogy a biztonsági csoportba sorolásról szóló speciális rendelkezések az erről szóló döntés elleni jogorvoslatot nem zárják ki, az általános szabályok alapján ellene panasznak van helye.

A fogvatartottak IV. biztonsági csoportba sorolására általában alapos okkal került sor, néhány fogvatartott esetében azonban a befogadási bizottság döntése nem volt kellő indokolással alátámasztva.

Így például az egyik bv. intézetben elhelyezett fogvatartott esetében mindössze egy évvel ezelőtt rögzített „nevezett le nem ellenőrzött információ alapján fogolyszökést szervez” szövegű feljegyzés szolgált a legszigorúbb biztonsági csoportba sorolás alapjául.

Az országban általános gyakorlattá vált, hogy a biztonsági csoportba sorolásról szóló döntéssel szemben jogorvoslati jogot biztosítanak a fogvatartottak részére, mindazonáltal ügyészi intézkedésre okot adó hiányosságot e téren is ki lehetett mutatni.

Az egyik büntetés-végrehajtási intézetben a biztonsági csoportba sorolásról szóló döntések meghozatala után nem tájékoztatták a fogvatartottakat jogorvoslati jogukról.

A biztonsági csoportba sorolás felülvizsgálati idejével kapcsolatban szintén tapasztalhatóak voltak bizonyos mulasztások.

Az egyik büntetés-végrehajtási intézetben elvégzett ügyészi ellenőrzés feltárta, hogy a fogvatartottak IV. biztonsági csoportba helyezésének időpontja nem állapítható meg, s a fogvatartottak biztonsági csoportba sorolásának felülvizsgálatára négy hónap elteltével sem került sor.

A fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmód kérdéskörének speciális területei

Az alfejezet címe a következő témákra utal: a végrehajtás rendjének megkövetelése a fogvatartottaktól, az általuk elkövetett bűncselekmények és fegyelmi vétségek esetén követett eljárás jogszerűsége, a fogva tartó intézetek személyi állományának és a fogvatartottak közötti tiltott kapcsolat, összefonódás, korrupciós bűncselekmények, a fogvatartottak jogairól és kötelezettségeikről történő tájékoztatása.

Megállapítható, hogy a fogva tartó intézetekben általában megkövetelik a személyi szabadságkorlátozás végrehajtása rendjének megtartását. A fogva tartó intézetek vezetői a vizsgált időszakban a fogvatartott által elkövetett bűncselekmény, illetőleg fegyelmi vétség esetén minden alkalommal megtették a vonatkozó jogszabályok által előírt intézkedéseket.

A vizsgálat olyan eseteket is feltárt, amikor megalapozott gyanú merült fel arra vonatkozóan, hogy a fogvatartottat jogszabályellenesen kedvezményben részesítették.

Az egyik felügyelő egy fogvatartott nő részére engedély nélkül leveleket vitt be egy megyei büntetés-végrehajtási intézetbe. A felügyelő ellen hivatali visszaélés büntette miatt büntetőeljárás indult, amely még jelenleg is folyamatban van.

A fogvatartottak és az őrszemélyzet közötti korrupció megalapozott gyanúja miatt – az elmúlt évektől eltérően – a vizsgált időszakban nem indult büntetőeljárás. A vizsgálat tárgyát képező időszakban olyan eset sem nyert kétséget kizáró bizonyítást, hogy a fogva tartó intézet dolgozója fogvatartottakat magánmunka elvégzése céljából vett igénybe.

A vizsgált időszakban olyan esetek is előfordultak, amikor a felügyelet tagja fogvatartottal tiltott kapcsolatot létesített.

Egy bv. felügyelő és egy elítélt között beszélgetésben és levelezésben megnyilvánuló kapcsolat jött létre, amely miatt az intézet parancsnoka a felügyelőt fegyelmi fenyítéssel sújtotta.

Egy bv. felügyelő annak beleegyezésével szexuális kapcsolatot létesített egy elítélttel. A felügyelőt cselekménye miatt az intézet parancsnoka szolgálati viszony megszüntetése fegyelmi fenyítéssel sújtotta, az illetékes katonai ügyészség pedig hivatali visszaélés büntette miatt vádat emelt ellene.

A fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmód kérdéskörével szorosan összefügg a fogvatartottak megfelelő tájékoztatása. A fogvatartottaktól csak akkor várható el, hogy a fogva tartási intézet rendjének maradéktalanul megfelelő magatartást tanúsítsanak, csak akkor követelhető meg tőlük alappal a végrehajtás rendjének betartása, ha közvetlenül az intézetbe való befogadás után jogaikról és kötelezettségeikről a jogszabályban előírt tartalommal és formában tájékoztatást kapnak. A vizsgálati tapasztalatok tükrében az országos gyakorlat e téren kielégítőnek minősíthető.

A fogva tartó intézetek vezetőinek fellépése a törvénybe ütköző bánásmód esetén

A vizsgálati tapasztalatok azt mutatják, hogy a fogva tartó szervek vezetői a személyi állománnyal szemben megfelelő határozottsággal lépnek fel a törvénybe ütköző bánásmód esetén, az ilyen jellegű panaszok megnyugtató kivizsgálása is megtörténik. A múlt évben nem fordult elő olyan eset, amikor törvénytörő bánásmód miatt indult büntetőeljárás esetében indokolatlanul elmaradt a fegyelmi eljárás megindítása.

Büntetőeljárás lefolytatása esetében több ügyben jogszerűen maradt el a fegyelmi eljárás megindítása, amikor a büntetőeljárásra a fogvatartott feljelentése alapján került sor, s a fogva tartó intézet vezetője már csak az eljárás megszüntetéséről szerezhetett tudomást. Több alkalommal az képezte akadályát a fegyelmi eljárás megindításának, hogy a büntetőeljárást ismeretlen elkövetővel szemben folytatták le, és az is előfordult, hogy a hivatali bűncselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható személy a büntetőeljárás megindítása előtt a szolgálati viszonyáról lemondott.

A törvénytörő bánásmód miatt elrendelt fegyelmi eljárások az ugyanazon cselekmény miatt folytatott büntetőeljárás megszüntetését követően szintén megszüntetéssel végződtek, a büntetőeljárás megszüntetése azonban nem képezte akadályát a büntetőeljárás tárgyát képező cselekménnyel összefüggő fegyelmi vétség miatti fegyelmi felelősség megállapításának.

2006-ban előfordult, hogy a fogva tartó szerv büntetőeljárás alá vont dolgozóját annak ellenére nem függesztették fel szolgálati beosztásából, hogy a szolgálati helyéről való távollatása indokolt lett volna.

Az egyik megyei büntetés-végrehajtási intézetben szolgálatot teljesítő felügyelő ellen hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás miatt indult büntetőeljárás, amelyben már vádemelésre is sor került. Ennek ellenére a felügyelőt szolgálati beosztásából nem függesztették fel, pedig a sértett a cselekmény elkövetését követően még tíz hónapig a bv. intézetben volt fogva tartva.

A fogvatartott kiadása a nyomozó hatóság részére – a befogadás során észlelt külsérelmi nyom esetén követendő eljárás

A vizsgálati tapasztalatok azt mutatják, hogy az érintett hatóságok a fogvatartottak nyomozó hatóság részére történő kiadása során mindenben a vonatkozó jogszabályi előírásoknak megfelelően járnak el. A rendelkezésre álló adatokból az is megállapítható, hogy a nyomozó hatóságok indokoltan és a szükséges időtartamra kéri a

fogvatartottak kiadását. A kiadást az eljáró ügyészek viszonylag kevés esetben tagadják meg (ez a gyakorlat leginkább az eljáró ügyészségek és nyomozó hatóságok között kialakult jó munkakapcsolat keretében megvalósuló előzetes konzultációknak köszönhető).

A Bv. Szabályzat 193. §-nak (5) bekezdése szerint: „Az elítélt törvényes jogait a kiadás ideje alatt is biztosítani kell”. A országos vizsgálat e téren mulasztást nem tárt fel.

A Bv. Szabályzat 17. §-a szerint: „Ha az elítélten a befogadáskor külsérelmi nyomot észlelnek, vagy a rendőrségi fogdából, a javító intézetből, a katonai fogdából átkísért elítélt azt állítja, hogy bántalmazták, haladéktalanul orvosi vizsgálatot kell végezni, valamint jegyzőkönyvet kell felvenni, amelynek egy-egy példányát az átkísérést végrehajtó szervnek, illetve a törvényességi felügyeletet ellátó ügyésznek meg kell küldeni”. A rendőrségi fogdák tekintetében a Fogdarendelet 17. § (1) bekezdése alapján fogvatartottat zárkában elhelyezni csak előzetes orvosi vizsgálat után lehet. Ugyanezen szakasz (3) bekezdése a következőképpen rendelkezik: „Az orvosi vizsgálat során írásban kell rögzíteni a fogvatartotton lévő külsérelmi nyomokat, valamint az azok keletkezési körülményeire vonatkozó, illetőleg a külsérelmi nyomok hiányát megállapító orvosi nyilatkozatot. Ha a fogvatartott azt állítja, hogy bántalmazták, az orvosi vizsgálatról jegyzőkönyvet kell felvenni, amelynek 1-1 példányát a fogva tartást végrehajtó szervnek, valamint a büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyésznek meg kell küldeni.”

A rendelkezésre álló adatok alapján a fogva tartó intézetek a külsérelmi nyom észlelése esetén rájuk irányadó jogszabályi rendelkezéseket betartották, mindazonáltal a gyakorlat tanulmányozása a hatályos szabályozással kapcsolatos elvi jelentőségű problémára hívta fel a figyelmet. A rendőrségi fogdáknál ugyanis csak akkor kell az orvosi vizsgálatról jegyzőkönyvet készíteni, és azt a bv. törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyésznek megküldeni, ha a fogvatartott azt állítja, hogy bántalmazták. A bv. intézetben ezen túlmenően minden olyan esetben is így kell eljárni, ha az elítélten külsérelmi nyomot észlelnek.

Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogyha pl. a rendőrségi fogdába való befogadás előtt a fogvatartotton külsérelmi nyomot észlelnek, de az érintett fogvatartott nem bántalmazást jelöl meg a sérülés(ek) keletkezésének okául, a jogvédelmi funkciót betöltő ügyészt nem kell értesíteni akkor sem, ha a fogvatartott nyilatkozatának valóságtartalma nyilvánvalóan kétségbe vonható, mert konkrét sérülései nem felelnek meg az általa elmondottnak. Úgyisint nem áll fenn az értesítési kötelezettség akkor sem, ha a fogvatartott a sérülések keletkezésének körülményeire nem nyilatkozik. A kifejtettek alapján indokoltnak tűnik a rendőrségi fogdákra vonatkozó szabályozásnak a jelzett problémakört kiküszöbölő módosítása.

Összegzés

Megállapítható, hogy a fogvatartottakkal való bánásmód – a vizsgálat során feltárt, eseti jelleggel előforduló hibáktól, hiányosságoktól, valamint helyenként tapasztalt

helytelen gyakorlattól eltekintve – hazánkban általában megfelel a nemzetközi jogi normákban és ajánlásokban megfogalmazott elvárásoknak, valamint a hatályos jogszabályokban előírtaknak.

A Legfőbb Ügyészség és a főügyészségek a vizsgálat során feltárt hiányosságok megszüntetése érdekében a szükséges intézkedéseket megtették.

A fogvatartottakkal szembeni törvénysértő bánásmódot megvalósító bűncselekmények miatt folytatott büntetőeljárások eredményessége az ezekben mutatkozó bizonyítási nehézségekre tekintettel rendkívül alacsony, a jelenlegi helyzet javítása csak olyan a fogva tartási intézeteket érintő intézkedések foganatosításával érhető el, amely megkönnyítené e bűncselekmények bizonyítását.

A befogadás során észlelt külsérelmi nyomokkal kapcsolatos szabályozás tartalmilag eltérő a bv. intézetek és a rendőrségi fogdák vonatkozásában, az egységes gyakorlat kialakítása és a garanciális szempontok maradéktalan érvényesítése érdekében célszerűnek látszik a releváns jogszabályi rendelkezések diszharmoniójának megszüntetése.

A törvényes bánásmódhoz fűződő alapvető emberi jogi érdekekre is figyelemmel továbbra is fokozott hangsúlyt kell fektetni a fogvatartottakkal való bánásmód törvényességének a biztosítására; a vonatkozó hatályos hazai és nemzetközi joganyagnak a jelenleginél is teljesebb érvényesülése érdekében a bv. törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyészeknek mindennapi ellenőrző munkájuk során ezután is az eddig tapasztalt szakszerűséggel és lelkiismeretes alapossággal kell eljárniuk.